

טכנולוגיה בהוראה

קידום מיומנות השיחה בעברית כשפה נוספת בקרב סטודנטים ממדינה אחרת בסביבה מתוקשבת¹

↓ דולי לוי ודרורית רם

המודל המוצג במאמר זה מתאר כיצד ניתן לקדם את מיומנות השיחה בעברית כשפה נוספת באמצעות הוראת עמיתים המתרחשת בסביבה מתוקשבת סינכרונית. מניית הממצאים עולה כי הסטודנטים להוראת עברית התייחסו לארבעה ממדים של הוראת העברית לסטודנטים העמיתים: פדגוגיה - משימות שפותרו, תיווך והסברים שהם נתנו וניהול השיחה; סביבת הוראה מתוקשבת - שימוש בעזרי הוראה ויכולת התפקוד של הסטודנטים בסביבה זו; הנושאים שהם לימדו; העמיתים הנחנכים ממדינה אחרת - הצרכים של הנחנכים והלמידה ההדדית של סטודנטים משתי תרבויות.

הקדמה

פעולות לקידום מיומנות השיחה בעברית כשפה נוספת נעשות בדרך כלל באינטראקציה פנים מול פנים בין לומדים למנחה המפגשים. המודל המוצג כאן מתאר כיצד ניתן להשיג מטרה זו באמצעות הוראת עמיתים המתרחשת בסביבה מתוקשבת סינכרונית, בין סטודנטים הלומדים הוראת עברית בישראל ומנחים את המפגשים המתוקשבים-סינכרוניים לבין סטודנטים הלומדים עברית כשפה נוספת במדינות אחרות.

מימוש היוזמה התאפשר הודות לטכנולוגיות מידע מתקדמות והאינטרנט בראשן. טכנולוגיות אלו מאפשרות להגיע ללומדים בכל מקום בעולם ובכל זמן, להציב בפניהם אתגרים לימודיים איכותיים ואפקטיוויים ולקדם יעדים חינוכיים, חברתיים ותרבותיים. מימוש מושכל של תהליך למידה באמצעים טכנולוגיים מתקדמים אפשר חוויה לימודית שאינה נופלת מהוראה רגילה המתקיימת פנים מול פנים, ובמקרים מסוימים עשויה לעלות עליה.

מחקרים הוכיחו כי היכולת של הלומדים לראות אלו את אלו בעזרת טכנולוגיה חדישה גרמה לעלייה במוטיבציה בקרב הלומדים, לביסוס עמדות חיוביות כלפי הלמידה, לשיפור הקשר בין חברי הקהילה הלומדת, להגברת מעורבות הלומדים בתהליך הלמידה, ומכאן לשיפור בהישגים הלימודיים.

מילות מפתח: עברית כשפה נוספת, מפגשים מתוקשבים, הוראת עמיתים, פדגוגיה

ד"ר דולי לוי היא ראש בית הספר הבין-לאומי ומרצה בחוג ללשון עברית במכללת לוינסקי לחינוך. מומחית בתחום הוראת העברית כשפת אם וכשפה נוספת. חוקרת את תחום הוראת העברית כשפה נוספת ואת תחום התחביר והרטוריקה בעברית בת ימינו.

ד"ר דרוורית רם היא מרצה ומדריכה פדגוגית להוראת אנגלית במכללת לוינסקי לחינוך, ת"א. התמחתה בתחום

1 המחקר נערך בסיוע רשות המחקר, מכללת לוינסקי.

האוריינות האקדמית ובמיוחד בהוראת כתיבה וכתיבה אקדמית. מנחה מחקרי פעולה של מורים לעתיד ושל מורים בפועל וחוקרת הוראת עמיתים בהקשרים גלובליים.

נוסף על כך, במחקרים התברר כי הטכנולוגיות המתקדמות אפשרו הן הנגשה של המידע והפיכתו לידע בקרב הלומדים הן קידום מיומנויות חשיבה גבוהה. מחקרים מוכיחים כי סטודנטים שלמדו מרחוק חשו כי תהליך הלמידה תרם לידע שלהם ולמסוגלות העצמית שלהם, מפני שהם נדרשו לאחריות מלאה: הם קבעו את המטרות, ניהלו את הזמן ועקבו אחר התקדמותם.

טיבם של המפגשים מרחוק ותועלתם

הוראת העמיתים (סטודנטים מישראל לימדו עברית סטודנטים ממדינות אחרות בעולם) התקיימה במהלך סמסטר אחד בשנת 2013, פעם בשבוע, במפגש סינכרוני שהתאפשר באמצעות טכנולוגיית 'וב 2'. סביבת הלמידה אפשרה לכל אחד מהסטודנטים להביע דעה, לשתף במחשבות, לפנות אל האחר ולבקש עזרה. הסטודנטים חשו בעולם התקשורתי הפתוח ממש כמו בביתם. הסתבר כי כישורי הלשון, ההבנה התרבותית ויכולת העברת המסרים הם הכלים הבסיסיים לקיום תקשורת משמעותית בין שתי קבוצות.

כל מפגש מקוון התקיים במשך חמישים דקות, ובכל מפגש שני סטודנטים להוראת עברית מישראל בחרו נושא שלדעתם מתאים לתרבות הסטודנטים העמיתים ויוכל לזמן שיח דבור בעברית. בין הנושאים שנבחרו: מנהיגים, חלומות, תעוועי ראייה, איכות הסביבה, קונפליקטים. כל יחידת הוראה שתכננו הסטודנטים להוראת עברית במסגרת המפגשים כללה: 1. מצגת המבוססת על טקסטים דבורים וכתובים מסוגים שונים, כגון מידע, טיעון, תיאורי-נרטיבי, שימושי, חזותי, קישורים לאתרי מרשתת, מצגות, סרטונים, קטעי מקור ומסמכים. 2. משימות הבנת הנקרא והבעה מסדר חשיבה גבוה בממדי הבנה: איתור מידע, פרשנות והיסק והערכה וביקורת. 3. משימות בתחום הלשוני: אוצר מילים וסוגיות דקדוקיות. במהלך השיעור הציגו הסטודנטים מישראל את נושא המפגש, שאלו שאלות וקיימו דיון בעברית. המפגש התקיים באמצעות מערכת ה-illuminate² ובאמצעות מערכת ה-Moodel³. מערכות תקשוב אלו אפשרו לסטודנטים להתגבר על המרחק האטלנטי בין שתי הקבוצות ויצרו גשר של למידה וחברות ביניהם.

2 מערכת זו מאפשרת למידה בו-זמנית ממקומות שונים, באמצעות ממשק אינטרנטי פשוט להפעלה, אינטואיטיבי וקל ללמידה. היא עשויה לשמש ללמידה סינכרונית בקורסים מקוונים במלואם וכן לשיעורים סינכרוניים המשמשים חלופה לשיעורים פנים-אל-פנים או תוספת להם.

3 מערכת המודל היא מערכת נפוצה בעולם. משתמשים בה היום יותר מ-50 מיליון איש ברחבי העולם. היא מציעה מגוון אפשרויות של כלים לניהול תוכן ולניהול כיתה, לתקשורת, ללמידה מרחוק ודרכים להערכה.

לפני תכנון מפגשי ההוראה המתקשבים קיבלו הסטודנטים להוראת עברית הדרכה פדגוגית במגוון נושאים הקשורים בפיתוח היכולת לבנות יחידות הוראה מסדר חשיבה גבוה: יצירת 'היפר טקסט' סביב נושא, גיוון בסוגות, הכרת עולמות השיח השונים, שאילת שאלות בממדי הבנה שונים: איתור מידע, פרשנות והיסק, הערכה וביקורת; העשרת אוצר מילים, פיתוח מיומנות ההשוואה, מיזוג מידע, הכרת דרכים שונות להצגת מידע, שמירה על עקרון השילוב בין טקסטים דבורים, כתובים וחזותיים וזיהוי הרכיבים הלוגיים והמבנה של המצגת. כדי שמיזם מעין זה יצליח לא די בפדגוגיה חדשנית המושתתת על גישות קונסטרוקטיוויסטיות בהוראה ולמידה, על זמינויות בסביבת הלמידה (affordances) ועל סביבת למידה עם טכנולוגיות מתקדמות, אלא נדרשים מרכיבים נוספים: תוכני למידה מתאימים, מאגרי מידע, תשתיות מתאימות והערכת התהליך. בגישה זו קיימת אינטראקציה בין הסטודנטים ודיאלוג מובנה שמסתייע בכלים דיגיטליים ומאפשר שיחות מקצועיות.

השיקולים בתכנון מפגשים מתקשבים

מנתונים שנאספו מעשרים ושלושה סטודנטים שהנחו את המפגשים המתקשבים וכללו רפלקציות ומשובים שנכתבו לאחר כל מפגש, שאלונים שמולאו בתום ההתנסות וראיונות שנערכו עם שבעה מהם ניתן ללמוד אילו שיקולים יש לקחת בחשבון כשמתכננים מפגשים מתקשבים כאלה למטרת קידום מיומנויות השיח בעברית כשפה נוספת. מנייתוח הממצאים עולה כי הסטודנטים להוראת עברית התייחסו לארבעה ממדים של הוראת העברית לסטודנטים העמיתים: ראשון - פדגוגיה; בממד זה הם התייחסו למשימות שפותרו, לתיווך ולהסברים שהם נתנו ולניהול השיח. שני - סביבת הוראה מתקשבת; כאן הם התייחסו לשימוש בעזרי הוראה וליכולת התפקוד שלהן בסביבה זו. שלישי - הנושאים שהם לימדו. הרביעי - העמיתים הנחנכים ממדינה אחרת; ממד זה כלל התייחסות לצרכים של הנחנכים וללמידה הדדית של סטודנטים משתי תרבויות.

ההיבט הפדגוגי

מנייתוח השאלונים עלו שלושה רכיבים הקשורים לפדגוגיה בהיבט המקצועי: מיומנות, תכנון ואישיות. ברכיב המיומנות, הסטודנטים התייחסו להעשרת הידע בהוראה, לשיפור מיומנות ההוראה הכוללת בתוכה שיפור יכולת הפרזנטציה. ברכיב התכנון, כולם טענו כי יש לתכנן את השיעור כך שהטקסטים יהיו פשוטים וברורים ללומדים מתרבות אחרת, וכי יש לגלות גמישות בתכנון ובביצוע של השיעורים.

הנושא העיקרי שעלה מן הרפלקסיות בהקשר הפדגוגי הוא עזרי הוראה, ומרבית התייחסויות היו למצגת ששימשה את הסטודנטים שהנחו את המפגשים ככלי משמעותי במפגש המתקשב הסינכרוני. בבדיקת הממצאים נמצאו 146 התייחסויות חיוביות לשימוש במצגת כעזר הוראה, כגון 'המצגת ברורה, לא עמוסה מדי במלל', ו-70 התייחסויות שליליות, גם הן קשורות בשימוש במצגת, כגון: 'המצגת מלאה בחומר תאורטי, חסרות לי תמונות וסיפורים מעניינים', 'קצת משעממת ועמוסה', 'שיעור לא דינמי, לא ממוקד ושאלות שאינן כתובות במצגת'. נמצאו גם המלצות לשימוש מושכל יותר במצגת: 'להוסיף סיטואציות לתוך המצגת, להוסיף המחשבות'. נושא נוסף שהתייחסו אליו ברפלקסיות הוא התאמת התוכן לנמען. התגלתה כאן מודעות

החונכים הישראלים לצורך בחירת חומרי הוראה המתאימים לכל המשתתפים במפגש. נמצאו 110 התייחסויות חיוביות: 'הנושא מעניין מאוד, ניתן היה לראות שגם בקרב הפולנים הוא יצר עניין רב ושיתוף פעולה', 'הפולנים נתנו דוגמאות וזה מעיד על שיתוף פעולה'. כמו כן נמצאו 33 התייחסויות שליליות להתאמת התוכן לנמען: 'הנושא היה מתיש', 'הנושא הרתיע', 'נושא מופשט מדי ולא ממוקד'. כמו כן נמצאו התייחסויות חיוביות ושליליות להיבטים: ניהול שיח, תיווך ומתן הסברים, הצגת הנושא, ניהול זמן ומשלב השפה. היבט משלב השפה הוא הנושא היחיד שזכה ברפלקציות למספר התייחסויות שליליות (61) הגדול פי שלושה ממספר התייחסויות החיוביות (17): 'יש קושי להבין את השפה, צריך להוסיף ניקוד', 'שפה גבוהה מדי', 'יש שגיאות כתיב וטעויות מילוליות, אין הקפדה על לשון תקינה'. להלן דוגמאות להתייחסויות חיוביות: 'שפה רהוטה וברורה', 'הקפידו על לשון תקינה'.

בראיונות האישיים העידו הסטודנטים להוראת עברית מישראל כי ההוראה בסביבה מתוקשבת סינכרונית סייעה להם ברכישת כלים פדגוגיים חדשים:

- בפן ההוראה למדתי הרבה: איך להעביר ומה לעשות (ראיון עם נ', ספטמבר, 2013).
- אני יודעת שקיבלתי כלים אחרים, שאולי... לא אולי אבל, שיעזרו לי בעבודה שלי לעשות משהו טוב יותר, להעביר את החומרים בצורה טובה יותר, אולי אפילו מדויקת יותר וכאילו... למטרה שאני רוצה להגיע (ראיון עם א', ספטמבר, 2013).

היבט התקשוב

מנתוני השאלונים עלו שלושה רכיבים בהקשר של הוראת עברית כשפה נוספת בסביבה מתוקשבת: אני והסביבה המתוקשבת, לומדים והסביבה המתוקשבת ושיתופי פעולה בסביבה מתוקשבת. ברכיב 'אני והסביבה המתוקשבת' מרבית הסטודנטים החונכות (65%) סברו שסביבת ההוראה המתוקשבת הוציאה מהן את המיטב, וכמעט כולן (95%) ציינו שסביבת ההוראה המתוקשבת התאימה לסגנון ההוראה שלהן ולאישיותן. נוסף על כך, רוב החונכות סברו כי סביבת ההוראה מתוקשבת תרמה לשיתוף פעולה בין הלומדים בקבוצה, אך לא אפשרה יצירת קשרים אישיים. בניית הרפלקסיות נמצאו רק שתי התייחסויות להיבט התקשוב, האחת חיובית: 'על אף העובדה שהייתי סקפטית בעניין קיום שיעור מסוג זה, תקשורת באמצעות מחשב, שיעור כזה יכול להתקיים כראוי ואפילו להיות מהנה ושובר שגרה', והאחרת שלילית: 'היו בעיות במחשבים'. בראיונות האישיים העידו הסטודנטים להוראת עברית כי הוראת עמיתים מתוקשבת משמעותית מאוד עבורן:

- לפחות בארבע שנים שאת נמצאת בהוראה חייב[ים] מתישהו לחוות ניסיון כזה (ראיון עם נ', ספטמבר, 2013).
- ופתאום את מורה מול המחשב...מבינה? זה לא כמו שאת עומדת פרונטלי ומדברת עם תלמידים בכיתה ויש מולך עיניים... וזה אחרת... זה משהו אחר שאני חושבת שצריך לחוות אותו (ראיון עם נ', ספטמבר, 2013).
- זה כלי (מחשב) מאוד משמעותי, אי אפשר להתעלם ממנו ולהגיד אני לא עובד אתו. לאט-לאט צריך להכיר אותו (ראיון עם א', ספטמבר, 2013).
- אני הייתי בהיסטוריה גם כי זה היה ממוחשב, שהתלמידים לא היו מולי, היה סוג של פחד כי אתה לא רואה את התגובות של כולם, אתה לא יכול לשים לב למה שכולם אומרים (ראיון עם א', ספטמבר, 2013).

- לפני זה אני ממש לא הייתי בעד (שיעור מתוקשב), כל פעם שהיה שיעור במחשב, אמרתי לעצמי בחיים לא לימדו אותי ככה, למה שאני אלמד ככה. היום אני יודעת שזה דבר מפתח, זה הרבה יותר מעניין, לא רק כותבים על הלוח, ספרים וחוברות (ראיון עם ד', ספטמבר, 2013).

ממצאי השאלונים מעידים כי הסטודנטים התייחסו למידת העניין שלהם במפגשים, לביטחון עצמי, להנאה ולמחוללות עצמית (self-efficacy). בשלושת הרכיבים מרבית הסטודנטים שהנחו את המפגשים המתוקשבים העידו כי ההתנסות הייתה מעניינת עבורם, הסבה להם הנאה וחיזקה את ביטחונם העצמי כמורים. ברפלקסיות נמצאו 21 התייחסויות לכך, כולן חיוביות: 'אני למדתי המון מהשיעור, הוא חידש לי המון, הרגשתי שהשיעור זורם לי וכי אני מתעניינת רבות', 'למדתי כמה חשוב לפשט את הנושא, להוסיף אמצעים חזותיים', 'בחלק מהזמן הרגשתי עניין, הייתי קשובה ומסקרנת, הרגשתי שהשיעור הוא רלוונטי לתקופה שבה אנחנו חיים, תקופה שבה הטכנולוגיה מתפתחת במהירות'.

נושאי הלימוד והתאמה לסטודנטים ממדינה אחרת

מבדיקת הנתונים שנאספו בעזרת שאלונים עלה כי כל הסטודנטיות (100%) ציינו שגילו אמפתייה כלפי לומדים מתרבות אחרת, וכמעט כולן (95%) ציינו שהן פיתחו רגישות לצרכים של לומדים מתרבות ואחרת. כמו כן כמעט כולן (95%) סברו שעליהן להציג נושאים גלובליים כשהן מלמדות לומדים מתרבות אחרת, כלומר עליהן להביא לידי ביטוי את הרגישות והאמפתייה שלהן כלפי לומדים מתרבות אחרת בבחירת נושאי הלימוד.

מניתוח הרפלקסיות נמצאו 42 התייחסויות, כולן חיוביות, לשלושה עניינים: רגישות ואמפתייה, הדדיות וגלובליזציה. בהדדיות הכוונה ללמידה ההדדית של הסטודנטים הלומדים והמלמדים זה מזה. להלן דוגמאות מתוך הרפלקסיות להדדיות: 'למדתי דברים חדשים והכרתי נקודות מבט של אנשים שונים', 'הפולנים סיפרו מה קיים בתרבות שלהם, ואנחנו סיפרנו מה קיים בתרבות שלנו בנושא החלומות', 'ניתן לראות שאופן הלמידה שלהם נעשה ממקום של שיח והדדיות, לא הייתה לי הרגשה שהן מורות והפולנים הם תלמידים', 'היה שיתוף בתרבות'.

להלן דוגמאות מתוך הרפלקסיות ביומנים לגלובליות: 'נושא רלוונטי לכולם, ניתן ללמד אותו בדרכים שונות ולקשר אותו ללומדים ולהגיע לעולמם', 'נושא גלובאלי (רשת חברתית) מעניין ונוגע בכל אחד מאתנו', 'הנושא מעניין ומרתק כל אדם בכל מדינה'.

להלן דוגמאות לגילוי ידע על תרבות מקומית: 'היה להם ידע קודם בנושא איכות סביבה, הם נתנו דוגמאות מפולין', 'הפולנים גילוי עניין באחד מפלאי תבל, ים המלח, וחלקם אפילו ביקר במקום', 'הפולנים נהנו מכך שהם מספרים סיפורים אישיים על דברים שהם מכירים'.

להלן דוגמאות לפתיחות לשונות: 'לקראת סוף השיעור נפתחו הפולנים וסיפרו על חלומות שלהם', 'לעתים הרגשתי קושי בשיעור וגיליתי אמפתייה כלפי הפולנים', 'הנושא של השיעור הביך אותי בגלל ההיסטוריה של שתי המדינות', 'הנושא מאפשר לשמוע מגוון דעות', 'פירוש החלומות היה חדשני והפך את השיעור למחבר בין הקצוות', 'הבנות החדירו לפולנים אש ישראלית'.

ממצאים דומים עלו מתוך הראיונות האישיים:

- את מכירה עוד מקום, גם על התרבות שלהם, איך זה הולך אצלם מבחינת... נגיד על המלך שלהם (ראיון עם נ', ספטמבר, 2013).

- פתאום את גם רואה איך הם מתייחסים לדברים אחרת, איך הם מפרשים (ראיון עם נ', ספטמבר, 2013).
- גם הם למדו מאתנו ואנחנו למדנו מהם, שזה היה ממש נחמד (ראיון עם נ', ספטמבר, 2013).
- לגלות תרבויות שונות לגלות שהם לומדים לשון עברית למרות שהם לא יהודים, הם עדיין לומדים את זה. היה איזה יום שהם העבירו לנו שיעור, הכרתי אתרים בפולין שכדאי להכיר כדאי לטייל בהם (ראיון עם ד', ספטמבר, 2013).
- קודם כול, בכלל כל הקטע ללמוד תרבות אחרת, לשאול, להתעניין. את יודעת - לנסות לכוון את השיעור לתרבות אחרת, כמה שאפשר ללמוד על דברים אחרים גם מבחינה חברתית. אני לא מאמינה שבכל שיעור במכללה יכולה להיות הזדמנות כזו, אבל כאן זה היה (ראיון עם ה', ספטמבר, 2013).

סיכום: שינוי אופקים, עידוד חדשנות ופתיחות

מרבית המחקרים עוסקים בהוראת עמיתים מן ההיבט פדגוגי. במחקר זה נמצאה למידה הודית בהקשר גלובלי, בהקשר של הרחבת ידע בנושאי תוכן, ולא רק בשכלול מיומנויות פדגוגיות. הממצא המרכזי והחשוב ביותר מתייחס להיבט של נחנכים ממדינה אחרת והוראה של שפה זרה בסביבה מתוקשבת. סביבות מתוקשבות ותרומתן ללומדים מתוארות במחקרים, אך ייחוד של מחקר זה הוא בתיאור ההתאמה הנדרשת של סביבות הוראה מתוקשבות ברמת התכנון והביצוע. ממחקר זה ניתן ללמוד שסביבות אלה מזמנות למידה והן בנות ביצוע. סביבות כאלה מאפשרות ניהול מפגשים שמטרתם יצירת שיח אותנטי והזדמנויות לתרגול שפה דבורה בהקשר אמיתי, עם שותפים אמיתיים, באופן סינכרוני, בד בבד עם אפשרות לעדכן את תוכני הלמידה ואת העוזרים בסביבת הלמידה במהלך המפגשים.

מתפיסות הסטודנטים שהנחו את המפגשים המתוקשבים עולה כי יש להמשיך התנסויות הוראה ולמידה מסוג זה התורמות לחונכים מההיבט הפדגוגי, מההיבט האישי וההתנסות בהוראה בסביבה מתוקשבת, ובמיוחד בהיבט של חידוד הידע והרגישות לעמיתים לומדים ממדינה ותרבות אחרת.

ביחס למחקרים שנושאים חונכות, יש במחקרנו זה חידוש, מכיוון שמרבית המחקרים בתחום מתארים חונכות בין עמיתים אקדמיים או חונכות של מומחים בעלי ידע למתמחים, ובמחקר זה החונכות והנחנכים התאפיינו בתכונות דומות מלבד תחום התוכן, שבו מידת השליטה בשפה העברית של החונכים הייתה רבה יותר. מהממצאים עולה כי ההתנסות בחונכות בין עמיתים שווים מפרה את שני הצדדים, מעודדת יצירת הקשרי חונכות מסוג זה - נוסף על סוגי החונכות המקובלים.

ההתנסות בסביבות טכנולוגיות מתקדמות ובאופרציות חדשות, בהקשר שאינו מאיים מול עמיתים, מהווה סביבה תומכת ומאפשרת העשויה לקדם פתיחות וחדשנות. על-פי הנחתנו וניסיונו, פתיחות וחדשנות אלה יעברו מאוחר יותר לחדרי הכיתות הרגילות ויהפכו אותן ממסורתיות למתקדמות יותר, במיוחד בהקשר של הוראת שפה.